

مطالعه تطبیقی ماهیت حقوقی کارت های اعتباری در نظام های حقوقی ایران و آمریکا

علی زارع*
ثمر الفت پور**

چکیده

در عرصه تجارت داخلی و بین المللی، کارت های اعتباری به عنوان ابزاری نوین در پرداخت الکترونیک به جایگاه ویژه ای دست یافته اند؛ لذا در جهت همگام بودن با تکنولوژی و استفاده بهینه از این ابزار می بایست نظام های حقوقی اسلامی نسبت به وضع قوانین مدون در این زمینه اقداماتی جدی به عمل آورند. در این مقاله با توجه به این مطلب که عمده ترین مانع در شکل گیری و رواج کارت های اعتباری بین المللی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، مغایرت قوانین مربوط به کارت های مذکور با قوانین فقهی اسلامی ربا است، لذا در بدو امر به کلیات مسئله پرداخته و پس از ذکر مزایا و منافع ذی نفعان کارت های اعتباری، ماهیت حقوقی معامله با کارت های موصوف بیان می گردد و با بررسی کلی کارت های اعتباری در ایران و کشورهای انگلوساکسون، راهکارهایی در این خصوص ارائه می شود. نتایج کلی تحقیق بیانگر آن است که در ایالات متحده آمریکا، در قوانینی که توسط هیأت مدیره فدرال رزرو (بانک مرکزی ایالات متحده) وضع شده است و ناظر بر وام های بانکی و قرارداد وام در حقوق امروزی است، قرارداد کارت های اعتباری، در قالب عقد قرض (وام) بیان گردیده است و در حال حاضر در ایران قانون مدون و متحدالشکلی که ناظر بر فعالیت های بانک های خصوصی و دولتی باشد، وجود ندارد که همین امر منجر به بروز مسائل و مشکلات عدیده ای در استفاده از اینگونه کارت ها گردیده است؛ لذا در جهت رفع موانع موجود می توان بر اساس اصل آزادی اراده، با محصور کردن قراردادهای مربوطه در قالب ماده ۱۰ قانون مدنی و تعیین میزان سود و اقساط از پیش تعیین شده در زمان انعقاد قراردادها، علاوه بر رعایت قواعد و اصول فقهی و حقوقی گامی دیگر در جهت توسعه تجارت الکترونیک در کشور برداشت.

کلید واژه ها

کارت های اعتباری، ضمان، پذیرنده، تجارت الکترونیک، پابانه های فروش، قرض، عقود معین.

* استادیار حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.

** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.

مقدمه

با توسعه تجارت الکترونیک و گسترش روز افزون مبادلات تجاری در عرصه بین‌المللی، ابزارهای نوین پرداخت جایگزین ابزارهای سنتی گردیده که در این راستا کارت‌های اعتباری نقش عمده‌ای را در روابط اقتصادی اشخاص، شرکت‌ها و دولت‌ها ایفاء می‌نمایند.

در نظام حقوقی ایران، در سال‌های قبل از انقلاب در اواخر دهه ۱۳۵۰، استفاده از کارت‌های اعتباری بین‌المللی ویزا^۱ و مستر کارت^۲ به صورت محدود آغاز گردید و تنها ۳ دستگاه خودپرداز در تهران که توسط بانک‌های سپه - تهران و بانک ایران - هلند نصب گردیده بود، خدمات مربوطه را به دارندگان کارت ارائه می‌کردند. با پیروزی انقلاب به علت قطع روابط با ایالات متحده آمریکا و تحریم‌های به وجود آمده علیه ایران، استفاده از کارت‌های اعتباری بین‌المللی متوقف گردید. همچنین با آغاز جنگ تحمیلی، با رکود فعالیت‌های اقتصادی عملاً استفاده از فن‌آوری‌های جدید الکترونیکی بدست فراموشی سپرده شد.

بعد از جنگ تحمیلی مجدداً فعالیت بانک‌ها آغاز گردید. کارت‌های بانکی به معنای عام از سال ۱۳۷۰ وارد سیستم بانکی کشور شد. بانک تجارت اولین بانک داخلی کشور، اقدام به توزیع یکی از انواع کارت‌های بانکی به نام «چک کارت» نمود. در سال ۱۳۷۱، ۲۱ دستگاه خودپرداز توسط این بانک برای استفاده عموم نصب گردید و پس از آن بانک‌های سپه و ملی به این جریان پیوستند و در خرداد ماه ۱۳۸۱ طرح شتاب تصویب گردید و به موجب آن بانک‌ها در سراسر کشور از طریق شبکه شتاب^۳ به یکدیگر متصل گردیدند. در حال حاضر کلیه بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری، تبادل اطلاعات بین بانکی را از طریق شبکه شتاب انجام می‌دهند و در جهت جذب مشتری مبادرت به صدور و ارائه اقسام متفاوت کارت‌های بانکی از نوع کارت بدهی^۴ نموده‌اند. بدین معنا که دارنده کارت در وهله اول می‌بایست اعتبار مربوطه را در بانک صادر کننده کارت، کارسازی نماید و سپس تا میزان اعتبار مذکور، حق استفاده خواهد داشت.^۵ برخی از بانک‌ها نیز تسهیلات ویژه‌ای در خصوص استفاده از کارت‌های اعتباری داخلی برای

1. Visa
2. Master Card
3. National Switch
4. Debit Card

۵. سعید قیدر پور، کارت‌های اعتباری، نشریه داخلی بانک ملی، سال ۱۳۷۶، ش ۴۶، ص ۲۵.

مشتریان خود در نظر گرفته‌اند. بانک پارسیان اولین ارائه دهنده خدمات در این زمینه است.^۱ بانک سامان دستگاه‌های خودپرداز خود را بر اساس استانداردهای بین‌المللی EMV^۲ مجهز نموده تا امکان کار با کارت‌های اعتباری ویزا و مستر کارت فراهم شود.^۳ اکنون بانک‌های پاسارگاد، اقتصاد نوین، سامان، پارسیان و سینا یا به عبارت دیگر بانک‌های خصوصی در زمینه کارت‌های اعتباری داخلی در مقایسه با بانک‌های دولتی، اقدامات چشمگیری به عمل آورده‌اند؛ همچنین علیرغم رواج کارت‌های اعتباری داخلی در کشور، قانون‌گذار نسبت به تعیین ماهیت حقوقی کارت‌های اعتباری و وضع قوانین مورد نیاز در این زمینه اقدامی به عمل نیاورده است و کماکان ماهیت حقوقی کارت‌های اعتباری، در نظام حقوقی ایران مشخص نیست.

دولت جمهوری اسلامی ایران در راستای گسترش بانکداری الکترونیک، مبادرت به افتتاح سامانه کارت اعتبار و البته حمایت از تولیدات داخلی خرید کارکنان دولت (سختا) نموده است که این طرح با همکاری بانک ملی صورت می‌پذیرد و به موجب آن ۲/۵ میلیون کارمند به تدریج زیر پوشش این سامانه قرار خواهند گرفت تا کارت اعتباری خرید تا سقف یک و نیم میلیون تومان در اقساط ۲۴ ماهه و با کارمزد ۴ درصد را دریافت نمایند و در صورت پرداخت اولین قسط، مجدداً کارت شارژ خواهد شد^۴ البته فلسفه اعطای این امتیاز به کارکنان دولت به علت شناسایی دقیق هویتی آنان نسبت به بازپرداخت اعتبار مصرفی است که نسبت به اشخاص دیگر جامعه، این امر با مشکلات عدیده‌ای همراه است که از آن جمله می‌توان به عدم دسترسی به آدرس جدید افراد و شناسایی آنان اشاره نمود؛ لذا پذیرش ریسک ارائه کارت‌های اعتباری به کارکنان دولت و حقوق بگیران محدود شده است.

بنابراین در کشور ایران در حال حاضر به علت وجود تحریم‌های اقتصادی و تجاری که از سوی ایالات متحده آمریکا بر کشور اعمال شده است، کارت‌های اعتباری بین‌المللی عملاً در این کشور جایگاهی ندارد و آنچه که در عرف بانکداری و نزد افراد جامعه به عنوان کارت‌های اعتباری نامیده می‌شود، کارت‌های بانکی از نوع کارت بدهی^۵ می‌باشد. بدین معنا که دارنده

۱. سعید قیدر پور، استفاده از سیستم کارت‌های اعتباری، نشریه داخلی بانک ملی، مهر ۱۳۷۳، ش ۴۴، ص ۵۰.

2. European master visa.

3. <http://www.farsnews.com/printable.php?nn=8712170722>

۴. بی تا، کارت‌های اعتباری در مرحله کسب اعتبار، روزنامه جام جم، ۱۳۸۹/۳/۸.

5. Debit Card

کارت در وهله اول می‌بایست اعتبار مربوطه را در بانک صادر کننده کارت، کارسازی نماید و سپس تا میزان اعتبار مذکور، حق استفاده داشت.^۱

در مقابل در ایالات متحده آمریکا، ظهور کارت‌های اعتباری با استناد به دایره المعارف بریتانیکا^۲ و انکارتا^۳، ابتدا در دهه ۱۹۲۰ و در کشور آمریکا رواج یافت. در آن زمان برخی شرکت‌های خصوصی مانند بعضی از هتل‌های زنجیره‌ای و تعدادی از شرکت‌های نفتی مشتریان خود را به استفاده از این نوع کارت‌ها برای سهولت در پرداخت تشویق می‌کردند.

برخی نقطه آغازین را بن‌های اعتباری^۴ می‌دانند که شرکت نساجی انگلستان بین کارکنان خود توزیع کرد و کارکنان با استفاده از آن‌ها از مراکز تجاری طرف قرارداد خرید می‌کردند و شرکت پس از پرداخت بهای کالاهای خریداری شده، آن را به صورت اقساط از حقوق کارکنان کسر می‌کرد.^۵

استفاده از این کارت‌ها پس از جنگ جهانی دوم و خروج از رکود اقتصادی شدت گرفت. اولین کارت اعتباری از نوع امروزی آن یعنی کارتی که بتوان با استفاده از آن در طیف وسیعی از فروشگاه‌ها و کسب و کارها پول مبادله کرد، در سال ۱۹۵۰ توسط «داینرز کلاب»^۶ طراحی و منتشر شد و در حال حاضر هم یکی از کارت‌های اعتباری شناخته شده از این نوع به‌شمار می‌رود.^۷

در سال ۱۹۵۸ نیز کارت اعتباری دیگری با ویژگی‌های فوق توسط شرکت «امریکن اکسپرس»^۸ اکسپرس معرفی شد و اکنون یکی از معروف‌ترین انواع کارت‌های اعتباری است. مشخصه اصلی این دسته از کارت‌ها این است که شرکت صادر کننده کارت از دارنده آن یک مبلغ عضویت سالیانه دریافت می‌کند و سپس به صورت ماهیانه یا سالانه و یا در دوره‌های زمانی دیگر برای وی صورتحساب ارسال می‌نماید و معادل مبلغ مندرج در صورتحساب از موجودی دارنده کارت نزد شرکت صادر کننده آن کسر می‌شود.

۱. سعید قیدر پور، کارت های اعتباری، نشریه داخلی بانک ملی، ش ۴۶، سال ۱۳۷۶، ص ۲۵.

2. Britannica

3. Ancarta

4. Credit Coupons

۵. محمد رواس قلعه جی، المعاملات المالیه المعاصره فی ضوء الفقه و الشریعه، دارالنفائس، چاپ اول،

کویت، ۱۴۲۰ق، ص ۱۱۰. <http://www.noormags.com>

6. Dinerz club Inc

7. <http://www.ebanking.conf.com/in-articles.asp?id=14>

8. American Express

مدتی بعد سیستم کارت اعتباری بانکی رواج یافت. اولین سیستم بانکی در سال ۱۹۵۸ و از سوی «بانک آو امریکا»^۱ در کالیفرنیا معرفی شد و «بانک آمریکارد»^۲ نام داشت. این سیستم تنها در همان ایالت کار می‌کرد^۳ اما بعدها در سال ۱۹۶۶ در ایالت‌های دیگر نیز راه اندازی شد و صورت سراسری به خود گرفت و بدین شکل اتحاد کارت بین بانکی^۴ پدید آمده و بعداً به به مشهورترین کارت اعتباری یعنی «مستر کارت»^۵ تغییر نام یافت. ویژگی مستر کارت این بود که هیچ بانک خاصی در آن نقش محوری نداشت، بلکه هر کدام از بانک‌هایی که به صورت محلی اقدام به صدور کارت اعتباری برای مشتریان خود می‌کردند، مایل بودند روشی برای متصل کردن سیستم‌های مالی خود به یکدیگر پیدا کنند. چنین سیستمی می‌توانست در میان مشتریان کوچک بانک‌ها که مایل بودند از کارت خود برای کارهایی مثل خرید مایحتاج روزانه و یا خرید اتومبیل و مسکن استفاده کنند، علاقه‌مندان زیادی داشته باشد. در سال ۱۹۷۶ این سیستم بانکی به «ویزا»^۶ تغییر نام داد و به سرعت گسترش یافت. سازمان ویزا امروزه یک کنسرسیوم بین‌المللی است که سیستم بانکی اغلب کشورهای دنیا در آن مشارکت دارند و میلیون‌ها نفر و هزاران مؤسسه با استفاده از کارت‌های بانکی، معاملات خود را انجام می‌دهند. تا قبل از سال ۱۹۶۸ به دلیل فقدان قوانین و مقررات متحدالشکل در زمینه کارت‌های اعتباری، روابط ذینفعان و مسائل و مشکلات حقوقی آنان صرفاً بر طبق قوانین ایالتی انجام می‌پذیرفت و علیرغم گستردگی قوانین فدرال در مورد اعتبارات، کنگره آمریکا تلاشی در جهت تعمیم این قوانین به کلیه ایالت‌ها انجام نداد. در نتیجه قبل از بررسی قوانین ایالتی در مورد اعتبارات مصرفی، تعیین قانون فدرال ضروری به نظر می‌آمد.

1. Bank Of America
2. Bank Americard

۳. سعید قیدر پور، تاریخچه کارت اعتباری، نشریه داخلی بانک ملی، ش ۱۰، تابستان ۱۳۷۱،

ص ۴۶. <http://www.bmi.ir/fa/publishlist.aspx?smnuid=33>

؛ محمد صادق اشرفی، سعید شیخانی، کارتهای بانکی و چگونگی کاربرد آن در جمهوری اسلامی ایران، پژوهشکده پولی و بانکی، تهران ۱۳۷۷، ص ۶۳؛ رابرت اس کولی، مایکل جی اوریمما، کارتهای بانکی، ترجمه سعید قیدر پور، کارت‌های بانکی، نشریه داخلی بانک ملی، سال ۱۳۷۴، ش ۱۱، صص ۹-۱۵.

4. Interbank Card Association
5. Master Card
6. Visa

قانون گذاران ایالتی علاقه وافری داشتند که صرفاً برای ایالات خود قوانینی وضع نمایند که عملیات مربوط به کارت های بانکی را تحت تأثیر قرار می داد، لکن ماهیت غیر فراگیر این قوانین از یک سو و مضامین فنی و تکنیکی قوانین فدرال که کلیه مسائل مربوط به کارت های بانکی را در بر می گرفت، از سوی دیگر باعث شد که تعمیم این قوانین بر کلیه ایالت ها مطلوب و منطقی به نظر برسد. تا این زمان به غیر از مسائل مربوط به تعیین نرخ بهره، کنگره در راه اجرای سایر قوانین در کلیه ایالت ها اقدامی به عمل نیاورده بود، لکن از این زمان به بعد تصمیم بر آن شد که قوانین ایالتی تا حدی اعمال شود که صرفاً در راستای قوانین فدرال بوده و با مفاد آن مغایرت نداشته باشد. از قوانینی که توسط کنگره آمریکا به تصویب رسیده است، می توان به قانون مربوط به سوء استفاده از کارت بانکی مصوب ۱۹۸۰ و قانون مربوط به حدود بهره و سود و یا کارمزد و قانون انتقال الکترونیکی وجوه اشاره نمود.^۱

کنگره آمریکا به هیأت فدرال رزرو^۲ اختیاراتی را تفویض نموده است که از آن جمله می توان به وضع قوانین مربوط به کارت های اعتباری اشاره نمود. همچنین برخی مقررات و قوانینی که توسط هیأت مدیره فدرال رزرو وضع نموده است، عبارتند از:

قانون Z ناظر به امور مربوط به اعطای وام^۳، قانون موسوم به E مربوط به انتقال وجوه^۴، قانون B در مورد تعیین اعتبار^۵، قانون ایجاد فرصت های مساوی برای اعطای اعتبارات و قانون ارسال ارسال صورت حساب که بخشی از قانون اخیر به کارت های اعتباری اختصاص یافته است.^۶

با عنایت به مطالب فوق ملاحظه می شود در نظام حقوقی ایران، به علت فقدان قانون مدون و متحدالشکل در زمینه کارت های اعتباری و شفاف نبودن روابط حقوقی ذینفعان با یکدیگر، ماهیت حقوقی قراردادهای کارت های اعتباری بین المللی^۷ به علت مغایرت با اصول و قواعد فقهی- اسلامی به خصوص در بحث ربا و خسارت تأخیر تأدیه، در حاله ای از ابهام فرو رفته و همین امر منجر به پیدایش اختلافات عدیده در روابط ذینفعان در عرصه تجاری داخلی و بین المللی شده است؛ لذا بی شک با توجه به کاربرد وسیع داخلی و بین المللی این قبیل

1. <http://www.Federal Reserve.gov>.

2. Board of Governors of Federal Reserve

3. Truth in Lending Act

4. Electronic Funds Transfer Act

5. Fair Credit Billing Act

6. محمد صادق اشفعی، سعید شیخانی، کارت های بانکی و چگونگی کاربرد آن در جمهوری اسلامی ایران،

تهران، پژوهشکده پولی و بانکی، سال ۱۳۷۷، ص ۳۸.

7. Credit Contracts

کارت‌ها لازم است با تبیین ماهیت حقوقی کارت‌های اعتباری و ارائه راهکارهایی جهت تطبیق کارت‌های موصوف با قوانین فقهی-اسلامی و بانکی کشور ایران، بسیاری از ابهامات را در این خصوص برطرف نموده و آثار حقوقی آنان را بیشتر نمایان ساخت. مقاله حاضر شرحی است در رابطه با موضوع فوق‌الذکر که بدین منظور در مبحث نخست، مفهوم کارت‌های اعتباری، اقسام آن و ذینفعان مرتبط با کارت‌های مذکور را معرفی و منافع آنان در خصوص استفاده از کارت‌های اعتباری را برشمرده و به ذکر پیامدهای اقتصادی و اجتماعی حاصله از کارت‌های موصوف پرداخته و سپس در مبحث دوم، با تبیین حقوقی مسئله در حقوق ایران، با ارائه آمارهای مربوطه، جایگاه کارت‌های اعتباری را در ایران و آمریکا، مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد.

۱- کارت‌های اعتباری^۱

۱-۱- مفهوم کارت‌های اعتباری

کارت اعتباری به عنوان ابزاری نوین در پرداخت الکترونیکی، یکی از متداول‌ترین کارت‌های بانکی است. این قبیل کارت‌ها بر اساس مقررات خاص کارت بانک ویژه یا سایر تنظیمات بانکی به گونه‌ای صادر شده است که دارنده کارت^۲ با دریافت سقف اعتباری معین از بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری، بدون اتکاء به موجودی حساب خویش و ارائه پول فیزیکی، مجاز به پرداخت بهای کالا و خدمات مورد نیاز خویش، از طریق دستگاه‌های کارتخوان^۳ و یا اینترنت بنا بر نوع کارت اعتباری می‌باشد.^۴ دارنده کارت در پایان ماه می‌بایست بابت مصارف اعتباری خویش، مبلغ مندرج در صورت‌حساب صادره را پرداخت نماید و در صورت عدم توانایی در پرداخت کامل صورت‌حساب در مهلت مقرر، در صورت تائید صادرکننده کارت،^۵ آن را به صورت اقساط بازپرداخت می‌نماید.

1. Credit Cards
2. Holder Card
3. ATM - POS

۴. در قوانین بانکی نظام جمهوری اسلامی ایران بر اساس ماده ۴ دستور العمل اجرائی صدور و راهبری کارت خرید اعتباری در شبکه بانکی کشور مصوب ۱۳۸۷/۳/۷، تنها دارندگان کارت‌های اعتباری می‌توانند نسبت به استفاده از وجوه اعتباری خویش از طریق پایانه‌های فروش (POS) اقدام نموده و مجاز به برداشت وجوه نقد از طریق دستگاه‌های خودپرداز (ATM) نمی‌باشند. لکن در ایالات متحده آمریکا و دیگر کشورهای جهان استفاده وجوه اعتباری هم از طریق دستگاه‌های خودپرداز و هم از طریق پایانه‌های فروش امکان‌پذیر می‌باشد.

5. Issuing Card

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در ۲۶ فروردین ماه ۱۳۸۰ طی بخشنامه شماره مب/۵۵ کارت های اعتباری را به عنوان کارت بانک ویژه معرفی و آن را چنین تعریف نموده است: «بانک ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی می توانند در چارچوب قراردادهای تنظیمی با مشتریانی که برای آنها کارت بانک صادر کرده اند، پرداخت وجه صورتحساب های آنها را به فروشگاه ها و مؤسسات طرف قرارداد خود، تعهد و تضمین نمایند. این نوع کارت «کارت بانک ویژه» نامیده می شود.»^۱

تعریفی که از کارت های مذکور، توسط هیأت مدیره فدرال رزرو (بانک مرکزی ایالات متحده)^۲ وضع شده است و ناظر بر وام های بانکی و قرارداد وام در حقوق امروزی است، عبارت است از: «پرداخت مبلغی پول از سوی شخصی و دریافت آن از سوی شخص دیگری بر حسب توافق صریح یا ضمنی بر تعهد بازپرداخت آن با بهره یا بدون بهره».^۳

۱-۲- اقسام کارت های اعتباری

کارت های اعتباری توسط بانک ها یا مؤسسات غیر بانکی مالی و اعتباری، در سطح داخلی و بین المللی، به مقاصد متفاوتی صادر و پشتیبانی می شود. لذا می توان گفت کارت های مذکور از نظر محدوده جغرافیایی، به دو بخش عمده داخلی و بین المللی تقسیم می شوند. کارت های اعتباری داخلی که در اغلب کشورهای جهان متداول است، محدود به مرزهای جغرافیایی آن کشور با واحد پولی همان کشور می باشند. این کارت ها گاهی توسط بانک ها و بعضاً توسط مؤسسات مالی و اعتباری غیر بانکی صادر می شوند و با توجه به نوع ارتباطات و قراردادهای منعقد شده میان صادر کننده و اشخاص ذینفع، چگونگی امر تسویه و کاربردهای متفاوت، از تنوع بسیاری برخوردارند. صدور این دسته از کارت ها معمولاً بر اساس نحوه محاسبه

1. <http://www.bmi.ir>

۲. یکی از وظایف محوله کنگره آمریکا به هیأت فدرال رزرو، وضع قوانین مربوط به کارت های اعتباری است که از آن جمله می توان به قانون اعطای وام، قانون ایجاد فرصت های مساوی برای اعطای اعتبارات و قانون ارسال صورتحساب اشاره نمود که بخشی از قانون اخیر به کارتهای اعتباری اختصاص یافته است.

۳. محمود کاشانی، بررسی قراردادهای مربوط به تسهیلات اعطائی بانکی قانون عملیات بانکی بدون ربا، مجموعه مقالات و سخنرانی های نهمین سمینار بانکداری اسلامی، ۱۳۷۷، صص ۱۹۹-۱۹۸.

بهره، سقف میزان اعتبار منتسب به کارت و حداقل موجودی دارنده حساب، نرخ حق اشتراک سالانه و فاکتورهای مالی دیگر محاسبه می‌شود. به عبارت دیگر اعتبار مالی متقاضی و شخصیت اجتماعی وی، ملاک اصلی انعقاد قراردادهای مرتبط با کارت‌های اعتباری است. کارت‌های اعتباری بین‌المللی که در بیش از یک کشور قابل ارائه است، از سیستم اعتباری بانک‌ها استفاده می‌نمایند و با بیش از یک ارز یا واحد پولی در ارتباط است. در بسیاری از کشورهای دنیا که سیستم بین‌المللی مانند ویزا و مستر کارت در آنها به رسمیت شناخته شده، این قبیل کارت‌ها به کار گرفته می‌شود؛ لذا با توجه به تعاریف فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که اقسام کارت‌های اعتباری عبارتند از:

۱. کارت اعتباری بین‌المللی؛
۲. کارت اعتباری تجاری؛
۳. کارت اعتباری خریدهای خرد متوسط؛
۴. کارت اعتباری با سرویس‌های ویژه (مانند Air Line)؛
۵. کارت اعتباری با لوگوهای متفاوت صادره از بانک‌ها بر اساس میزان اعتبار و پشتیبانی پذیرندگان مختلف.^۱

۱-۳- دینفغان مرتبط با کارت‌های اعتباری

به‌کارگیری کارت‌های اعتباری در مبادلات اقتصادی، مستلزم ایجاد رابطه میان اشخاص حقیقی و یا حقوقی است که از طریق کارت به یکدیگر مرتبط می‌شوند. این اشخاص عبارتند از: صادر کنندگان کارت که بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری دارای مجوز می‌باشند که با رعایت مقررات بانک مرکزی، مجاز به صدور کارت‌های اعتباری و انعقاد قراردادهای لازم با پذیرندگان و دارندگان کارت هستند که پس از احراز شرایط و اعتبار مالی شخص متقاضی، نسبت به صدور کارت اقدامات لازم را به عمل می‌آورند. لازم به یادآوری است که کلیه مفاد قراردادهای منعقد فی‌مابین در صورت عدم مغایرت با قوانین بانک مرکزی و نظم عمومی جامعه برای طرفین لازم‌الرعایه می‌باشد.

در مقابل صادر کنندگان کارت، دارندگان کارت (همان متقاضی اولیه دریافت کارت) اعم از اشخاص حقیقی یا حقوقی قرار دارند که بر اساس ضوابط و شرایط اعلامی از سوی بانک‌ها یا مؤسسه‌های مالی و اعتباری، با انعقاد قراردادهای مربوطه، مجاز به استفاده از کارت اعتباری

1. <http://www.novinbank.blogfa.com/post-40.aspx>

می‌باشند. دارندگان کارت می‌توانند با مراجعه به مراکز تجاری، کالا و خدمات مورد نیاز خود را خریداری و وجه آنها را از طریق پایانه‌های فروش (POS) و بدون پرداخت وجه نقد به پذیرندگان پرداخت نموده و پس از صدور صورتحساب از ناحیه صادر کننده کارت، در مهلت مقرر نسبت به بازپرداخت وجه اعتباری مصرفی اقدام نمایند.

پذیرندگان کارت (مراکز تجاری و خدماتی) نیز بر طبق قراردادی که با بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری (صادرکنندگان کارت) منعقد نموده اند، مکلف به ارائه خدمات به دارندگان کارت بدون دریافت وجه نقد می‌باشند و در پایان هر ماه، در قبال نسخه های فروش، می‌توانند بهای کالا و خدماتی را که به دارنده کارت ارائه داده اند، از صادر کنندگان کارت دریافت نمایند. کارگزاران تهاتر و تسویه (پرداخت کنندگان کارت) یکی از ذینفعان دخیل در کارت‌های اعتباری هستند. در مواردی که بانک صادر کننده کارت می‌خواهد دایره پذیرش کارت را فراتر از منطقه و کشور گسترش دهد، نیازمند بانک و مؤسسه‌های مالی است که نقش واسطه را در تسویه حساب‌ها ایفاء کنند. در این موارد بانک یا مؤسسه مالی واسطه، با بانک پذیرنده کارت (اشخاصی که صادر کننده را نمی‌شناسند و یا با او قراردادی ندارند) قرارداد می‌بندد تا در قبال اسناد دریافتی طبق مقررات، پس از کسر کارمزد حساب او را بستانکار نموده و سپس طبق قراردادی که با بانک صادر کننده کارت دارد، از آن بانک مسترد نمایند.

۱-۴- مزایا و منافع ذینفعان کارت اعتباری

کارت‌های اعتباری با در نظر گرفتن منافع و نیازهای تمامی افراد جامعه، شرایط و فرصت‌هایی را برای رفع کلیه نیازهای اعضاء فراهم نموده و موجب رشد و توسعه اقتصادی، اجتماعی و رفاهی جامعه می‌گردد. از جمله این مزایا می‌توان به گسترش و توسعه قدرت خرید و فروش از طریق پایانه‌های فروش، تسهیل در پرداخت بهای کالا و خدمات، ایجاد امنیت و آرامش در حمل و نگهداری پول، افزایش ضریب ایمنی و کاهش ریسک سرقت یا فقدان پول، پیشگیری از جعل و اختلاس، اجرای بهینه سیاست‌های مالی و کنترل حجم نقدینگی و به تبع آن کنترل تورم و اشتغال‌زایی، مدیریت منابع مالی و افزایش سرمایه‌گذاری، اشاره نمود.

۱-۵- پیامدهای اقتصادی و اجتماعی حاصله از کارت‌های اعتباری

کارت‌های اعتباری و به‌کارگیری آن توسط اشخاص حقیقی و حقوقی، نقش و آثار ویژه‌ای در جامعه و اقتصاد کشور ایفاء می‌نماید. رواج کارت‌های اعتباری علاوه بر صرفه‌جویی در هزینه

چاپ اسکناس و جلوگیری از اسراف ملی، فعالیت‌های اقتصادی را شفاف و گردش معاملات اقتصادی را از طریق افزایش قدرت مؤسسات صادر کننده کارت برای تأمین نامحدود اعتبار و تقاضای کالا و خدمات افزایش می‌دهد. همچنین کارت‌های موصوف در تسریع عملیات بانکی و گردش پول، نقش عمده‌ای را ایفاء می‌نمایند و در بعد کلان نیز می‌توان شاهد اجرای بهینه سیاست‌های پولی و مالی به لحاظ امکان کنترل حجم نقدینگی جامعه بود و به عنوان جایگزین مناسب اسناد تجاری، مسائل و مشکلات ناشی از صدور و استفاده از این ابزار را در داد و ستدهای تجاری به حداقل رساند. از لحاظ اجتماعی نیز می‌توان به افزایش تقاضای کالا و خدمات، شیوع بدهکاری افراد، کاهش معاملات یا نقدینگی و تأمین حداکثر امنیت مالی برای مردم و بهبود ضریب امنیت اجتماعی اشاره نمود.

۱-۶- اوصاف قرارداد کارت‌های اعتباری

انعقاد قرارداد کارت‌های اعتباری فیما بین متقاضی کارت و بانک صادر کننده کارت پس از بررسی اعتبار متقاضی و حسن شهرت وی صورت می‌پذیرد. به همین ترتیب پذیرنده کارت بر اساس اعتبار صادر کننده کارت مبادرت به ارائه خدمات و کالا به دارنده کارت می‌نماید. به همین علت در قراردادهای منعقد در این رابطه شرطی گنجانده می‌شود مبنی بر اینکه در هر زمانی که به اعتبار دارنده کارت و حسن شهرت وی خدشه ای وارد شود، قرارداد منحل می‌شود؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در قراردادهای مذکور شخصیت طرف عقد، علت عمده تشکیل آنها است. قراردادهای منعقد در خصوص کارت‌های اعتباری به علت آنکه فاقد تشریفات خاص و تنها با ایجاب و قبول طرفین محقق می‌شود، لذا در زمره عقود رضایی (غیر تشریفاتی) قرار می‌گیرند. بدین ترتیب در قراردادهای کارت اعتباری، با توافقات اولیه و انعقاد قرارداد اصلی فیما بین بانک صادر کننده و دارنده کارت، بانک صادر کننده کارت نسبت به انعقاد قرارداد با پذیرنده کارت و در صورت لزوم با بانک کارگزار (واسطه) اهتمام می‌ورزد.^۱

در قرارداد کارت‌های اعتباری بانک صادر کننده کارت، نمونه مفاد قرارداد را تنظیم نموده و متقاضی، ضمن پذیرش تعهدات مندرج در قرارداد بدون آنکه امکان تغییر یا گفتگو درباره شرایط قرارداد را داشته باشد، به آن رضایت می‌دهد و به موجب قرارداد مذکور، ضمن عقد خارج لازم کلیه اختیارات متصوره و حق هرگونه ایراد و اعتراض نسبت به قرارداد و نیز نسبت به

۱. ناصر کاتوزیان، قواعد عمومی قراردادها، ج ۱، ش ۵۷-۵۶، انتشارات بهمن برنا، چاپ

ششم، تهران، سال ۱۳۸۳، ص ۱۰۰.

اقدامات اجرایی بانک صادر کننده کارت برای وصول مطالبات خود و ایفاء تعهدات دارنده کارت اعتباری (متقاضی) در هر مرحله از عملیات اجرایی از طریق اجرای ثبت و سایر مراجع ذی صلاح را از خود سلب و ساقط می‌نماید؛ لذا قرارداد کارت اعتباری و قراردادهای مرتبط با آن از جمله قراردادهای الحاقی است که صادر کننده کارت (بانک یا مؤسسه‌های مالی و اعتباری) با متقاضی اعم از دارنده و یا پذیرنده کارت منعقد می‌نماید و آنان بر اساس مفاد قراردادهای از پیش تنظیم شده، با صادر کننده کارت قرارداد را پذیرفته و نسبت به شروط مندرج در آن متعهد می‌شوند.^۱ به مجرد وقوع عقد، متعاقدين (صادر کننده و دارنده کارت) نسبت به مندرجات قرارداد ملتزم بوده و تنها در موارد خاص و معین مجاز به استفاده از حق فسخ می‌باشند؛ من جمله در زمان خدشه‌دار شدن اعتبار دارنده کارت و به تبع آن عدم ایفاء تعهدات وی که برای صادر کننده کارت، حق فسخ ایجاد می‌نماید.

بر اساس قانون اصلاح ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا و الحاق دو تبصره به آن مورخ ۱۳۶۵/۱۲/۲۸^۲ «کلیه قراردادهایی که در اجرای این قانون مبادله می‌گردد به موجب قراردادهایی که میان طرفین منعقد می‌شود، در حکم اسناد رسمی بوده و در صورتی که در مفاد آن طرفین اختلافی نداشته باشند، لازم الاجراء بوده و تابع مفاد آئین‌نامه اجرایی اسناد رسمی می‌باشد.»؛ لذا با توجه به مفاد قانون مذکور، هرگاه دارنده کارت نسبت به شروط مندرج در قرارداد، نقض تعهد نماید که از جمله این شروط می‌توان به تأخیر در پرداخت بدهی از سوی دارنده کارت اشاره نمود، بانک صادر کننده کارت می‌تواند ضمن فسخ قرارداد و به تبع آن حال شدن کلیه دیون، کل مطالبات خود با کلیه خسارات متعلقه را رأساً محاسبه و یکجا از وجوه یا هرگونه اموال دیگر دارنده یا متعهد، بدون نیاز به هیچ‌گونه تشریفات قانونی، منفرداً یا متضامناً وصول نماید و هرگاه نیاز به وصول مطالبات از طریق مراجع ذی صلاح قضایی شود، قرارداد موصوف به موجب قانون فوق در حکم اسناد رسمی محسوب می‌شود که بر این اساس از مزایای سند رسمی برخوردار خواهد بود.

۱. ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی (اعمال حقوقی - قرارداد - ایقاع)، شرکت سهامی انتشار، چاپ یازدهم، تهران، سال ۱۳۸۵، ص ۱۹.

۲. متن قبلی ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲/۶/۱۰ به شرح زیر است: «کلیه قراردادهایی که در اجرای مواد ۹، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴ این قانون مبادله می‌گردد، به موجب قراردادی که بین طرفین منعقد می‌شود، در حکم اسناد لازم الاجراء و تابع مفاد آئین‌نامه اجرائی اسناد رسمی است.» <http://www.bmi.ir>

۱-۷- نقش سازمان‌های بین‌المللی در توسعه کارت‌های اعتباری

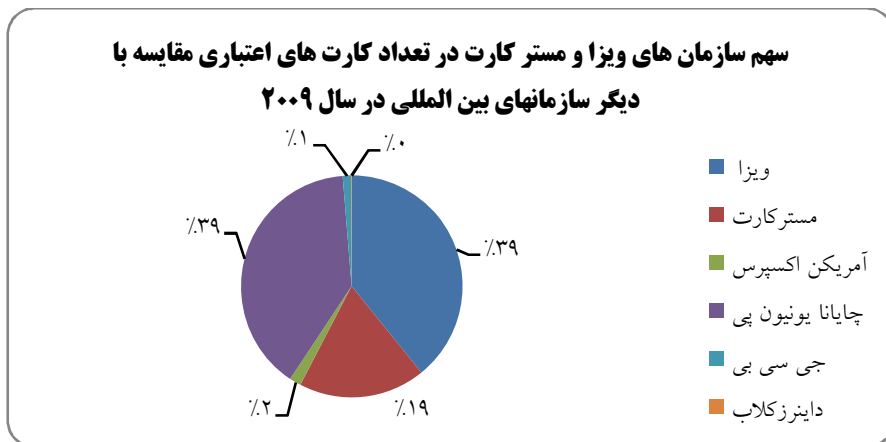
در ایالات متحده آمریکا، دو سازمان بین‌المللی ویزا و مسترکارت، به عنوان دو سازمان فعال در عرصه مبادلات بین‌المللی و تجاری به خصوص در زمینه کارت‌های اعتباری، با داشتن بیش از ۱۴۰ شعبه نمایندگی در کشورها و همچنین با دارا بودن ۳۰۰۰۰۰۰۰ دستگاه پایانه POS و ATM گسترده ترین شبکه ارائه کنندگان کالا و خدمات (پذیرندگان کارت) را مهیا نموده و آن را به تعداد کثیری از مشتریان (دارندگان کارت) در سراسر جهان مرتبط می‌سازند و در رتبه اول مبادلات مالی قرار دارند. این سازمان‌ها، تنظیم و کنترل روابط مالی و پرداخت های بین بانک‌ها و مؤسسات مالی صادرکننده کارت و بانک‌ها و مؤسسات مالی پذیرندگان و مشتریان آنها (دارندگان کارت و پذیرندگان کارت) در سراسر جهان را تنظیم و کنترل نموده و شرایط انجام معاملات و نقل و انتقالات الکترونیکی پولی (پرداخت‌ها) در سراسر جهان را فراهم می‌آورند.

دارندگان کارت‌های اعتباری، با تشخیص و اعتماد به نام تجارتي سازمان های موصوف، از آسودگی و راحتی خرید با کارت، احساس رضایت می‌نمایند و این بدین معنا است که پذیرنده مورد انتخاب مشتری، با افزایش درآمد روبرو می‌گردد. پذیرنده با پذیرش کارت هر یک از سازمان‌های فوق به شریک آنان تبدیل شده و می‌تواند در برنامه‌های توسعه فروش آتی و در نتیجه افزایش رضایتمندی مشتریان، مشارکت داشته باشد. دارندگان کارت‌های اعتباری نقره‌ای و طلایی که بر اساس مقررات سازمان ویزا و مستر از اعتبار بالاتری برخوردارند، در مبادلات تجاری به عنوان اشخاص دارای اعتبار مالی ویژه شناخته می‌شوند.

جداول و نمودارهای آماری ذیل، وضعیت معاملات انجام شده در جهان در سال های اخیر، توسط این دو سازمان بین‌المللی را در مقایسه با دیگر سازمان‌ها، به معرض نمایش می‌گذارد:

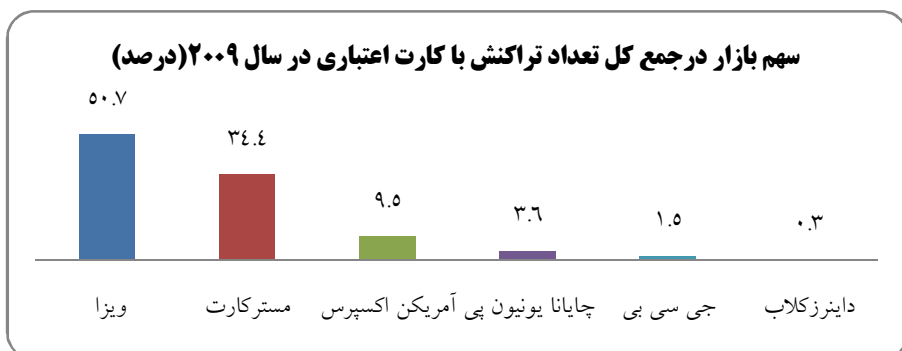
source:2010 The Nilson Report

نمودار (۱- ۱)

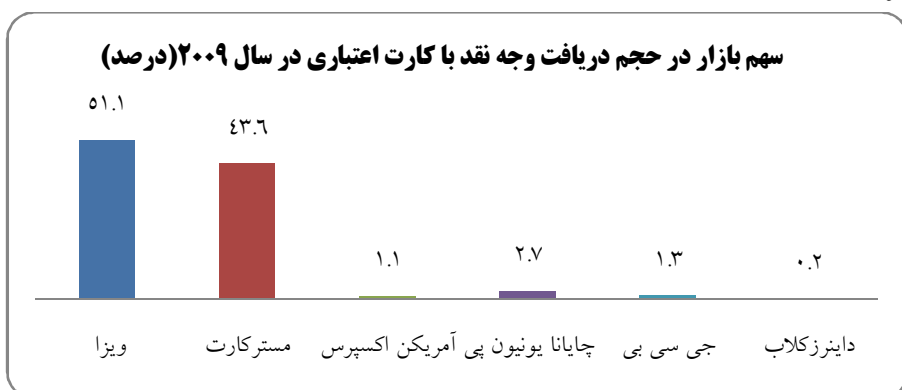
source:2010 The Nilson Report

نمودار (۲- ۱)

source:2010 The Nilson Report

نمودار (۳- ۱)

۲- ماهیت حقوقی کارت‌های اعتباری

پیشرفت شگفت‌انگیز فناوری اطلاعات و ارتباطات و گسترش آن به بازارهای پولی و مالی، علاوه بر مزایایی که برای ذینفعان در پی دارد، روش‌های سنتی بانکداری را متحول ساخته است. با رشد چشمگیر معاملات به شیوه تجارت الکترونیکی و نیز داد و ستد و تجارت، به بانک‌ها جهت نقل و انتقال پول نیاز بیشتری احساس شده است و بانکداری الکترونیک به عنوان بخش لاینفکی از تجارت الکترونیک مبدل گشته است که بدون آن تجارت الکترونیکی نیز توسعه نخواهد یافت؛ لذا سرعت پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات موجب تغییرات عمیقی در شکل پول و سیستم‌ها و روش‌های انتقال منابع مالی شده و سبب پیدایش مفاهیم جدیدی با عنوان پول الکترونیکی و انتقال الکترونیکی پول شده است و همین امر موجب گردیده تا اغلب کشورها نسبت به این تکنولوژی و ابزار وابسته به آن نگاه ویژه‌ای داشته و در صدق قوانین و مقررات مربوطه برآیند تا بتوانند با پیروی از قوانین متحدالشکل از این ابزار و مزایای آن به نواحی استفاده نموده و همگام با تکنولوژی، تجارت الکترونیکی و بانکداری الکترونیکی را بسط و گسترش دهند. در این زمینه برخی کشورها مانند ایالات متحده آمریکا با تصویب قوانین و مقررات در خصوص کارت‌های اعتباری، ماهیت حقوقی آن را به صورت شفاف و صریح بیان نموده‌اند و در مقابل کشورهایی مانند ایران و برخی کشورهای اسلامی با مغایر دانستن ماهیت حقوقی این قبیل کارت‌ها با احکام اسلامی استفاده از آن را حرام و معامله با آن را باطل اعلام نموده‌اند و به تبع آن مرجع قانون‌گذاری نیز در این رابطه سکوت اختیار نموده است که همین امر موجب پیدایش اختلافات عدیده‌ای میان ذینفعان شده است؛ زیرا در حال حاضر جمهوری اسلامی ایران تنها نسبت به توسعه کارت‌هایی با عنوان کارت‌های اعتباری در داخل قلمرو کشور اقدام نموده که صرفاً عنوان کارت اعتباری را دارا می‌باشند و در عمل مشاهده می‌شود که این قبیل کارت‌ها نوعاً کارت بدهی بوده و به حساب شخص دارنده کارت متکی می‌باشند و محدوده اعتبار اعطایی پس از واریز وجه توسط متقاضی تعیین می‌گردد که اعتبار مذکور معمولاً ۷۵٪ از وجه سپرده‌ای است که متقاضی اعتبار در حساب بانک صادر کننده کارت دارد. به عبارت دیگر بانک صادر کننده کارت با بلوکه کردن حساب دارنده کارت، درصدی اعتبار به دارنده کارت تخصیص می‌دهد. بنابراین می‌بایست جهت توسعه این ابزار نوین پرداخت الکترونیکی به مفهوم واقعی آن، قانون‌گذار با مد نظر قرار دادن قوانین و مقررات جاری کشور، ماهیت حقوقی این قبیل کارت‌ها را شناسایی نموده و قوانین خاصی را در این زمینه به تصویب برساند؛ لذا در اینجا لازم است ابتدا به این نکته بپردازیم که آیا می‌توان قرارداد کارت‌های اعتباری را در قالب عقود معین مندرج در قانون مدنی گنجانده و احکام و آثار حقوقی

خاص اینگونه عقود را بر آنان بار نمود یا اینکه می‌بایست به این قراردادها به عنوان عقد مستقل نگریسته شود و قوانین و احکامی متناسب با آن وضع نمود.

۲-۱- قرارداد کارت‌های اعتباری در مواجهه با عقود معین

بر اساس فقه اسلامی عقود معین به آن دسته از عقود گفته می‌شود که از گذشته زمانی میان افراد متداول بوده و دارای مورد و آثار و احکام خاصی در قوانین مدنی است و در سیستم های حقوقی گوناگون دارای نام و تعریف خاص می‌باشند؛ مانند: عقد بیع، اجاره و برای تطبیق قرارداد کارت های اعتباری با هر یک از عقود معین مندرج در قانون مدنی ایران، نیاز به بررسی وجوه اشتراک و افتراقی است که میان آنان برقرار است. از مهمترین این عقود، عقود قرض، ضمان، وکالت، حواله و جعاله است که در ذیل به ذکر آنان می‌پردازیم:

۲-۱-۱- عقد قرض و قرارداد کارت‌های اعتباری

عقد قرض که در فقه اسلامی از سابقه طولانی برخوردار می‌باشد، در ماده ۶۴۸ ق.م.چنین تعریف شده است: «عقد قرض، عقدی است که به موجب آن، احد طرفین مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر تملیک می‌نماید که طرف مزبور مثل آن را از حیث مقدار و جنس و وصف رد نماید و در صورت تعذر رد مثل، قیمت یوم الرد را بدهد.»

به موجب این تعریف، عقد قرض از جمله عقود تملیکی است که رابطه ای دو سویه میان قرض دهنده (مقرض) و قرض گیرنده (مقترض) برقرار می‌نماید. با انعقاد قرارداد مقترض مکلف به رد مثل مال به مقرض می‌باشد، اگرچه قیمتاً ترقی یا تنزل کرده باشد و در صورت عدم توانایی در رد مثل مال، حاکم مطابق اوضاع و احوال برای مقترض، مهلت یا اقساطی قرار می‌دهد. (مواد ۶۵۰-۶۵۲ ق.م) در مقابل قرارداد کارت اعتباری، عقدی است عهدی که ذینفعان آن را بانک صادر کننده کارت (متصدی پرداخت بدهی)، دارنده کارت (بدهکار) و پذیرنده کارت (تاجر- طلبکار) تشکیل می‌دهند که به موجب قرارداد، بانک صادر کننده با پرداخت وجه کالاهای خریداری شده (به وسیله دارنده کارت) به پذیرنده کارت، در واقع وجوه مزبور را به دارنده کارت قرض داده است تا وی در آینده در قالب توافق فیما بین در مهلت مقرر آن وجوه را مسترد نماید، لکن به علت آنکه دین دارنده را مجاناً و تبرعاً پرداخت نمی‌نماید، لذا می‌بایست وکیل، کفیل و یا محال علیه باشد. همچنین در صورت تقاضای تمدید مهلت باز پرداخت از جانب دارنده کارت، بانک صادر کننده علاوه بر اصل وجه، مبلغی به عنوان سود از دارنده کارت،

دریافت می‌نماید. به عبارت دیگر بانک صادر کننده، در مقام قبول یا رد درخواست تمدید بازپرداخت دارنده کارت است؛ لذا با توجه به وجوه تمایز میان عقد قرض و قرارداد کارت اعتباری، قرارداد کارت اعتباری را نمی‌توان منطبق بر عقد قرض دانست.^۱

۲-۱-۲- عقد ضمان و قرارداد کارت‌های اعتباری

از عقود معین دیگر قابل مقایسه با قرارداد کارت‌های اعتباری، عقد ضمان است که شخصی مالی را که بر ذمه دیگری است به عهده بگیرد. متعهد را ضامن، طرف دیگر را مضمون له و شخص ثالث را مضمون عنه یا مدیون اصلی می‌گویند. در مقایسه عقد ضمان و قرارداد کارت‌های اعتباری، علاوه بر وجوه اشتراکی، تفاوت‌های آشکاری میان آنان موجب عدم انطباق این دو عقد با یکدیگر گردیده است. از جمله این وجوه افتراق می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

قرارداد کارت‌های اعتباری به عنوان عقدی مستقل و اصلی با رضایت ذینفعان و بدون موجودیت موضوع قرارداد در زمان انعقاد قرارداد که همانا اصل وجه به انضمام سود است، بر اساس کسب سود و منفعت منعقد می‌گردد و بانک صادر کننده کارت بر اساس شروط مندرج در قرارداد در صورت از بین رفتن اعتبار دارنده کارت پس از عقد، مجاز به فسخ یکجانبه قرارداد می‌باشد. وجود این موارد در حالی است که عقد ضمان مبتنی بر مسامحه و ارفاق و به تبع عقد اصلی که قبلاً میان مضمون له و مضمون عنه برقرار گردیده است، منعقد می‌گردد و موضوع عقد که همانا اصل دین است، در زمان انعقاد قرارداد موجود می‌باشد.

۲-۱-۳- عقد وکالت و قرارداد کارت‌های اعتباری

عقد وکالت که بر اساس مسامحه و ارفاق با موجود بودن موضوع وکالت در زمان انعقاد عقد، میان موکل و وکیل منعقد می‌شود، این اختیار را به وکیل (نماینده قانونی موکل) اعطاء می‌نماید که در جهت حفظ حقوق موکل کلیه اقدامات قانونی را نسبت به موضوع مورد وکالت با در نظر داشتن ید امانی خویش، به عمل آورد و در این خصوص اگر موکل شخصاً مبادرت به انجام مورد وکالت نماید، عقد وکالت منفسخ می‌گردد. همچنین به علت جایز بودن عقد، همواره امکان فسخ عقد از ناحیه طرفین وجود دارد. در صورتی که در قرارداد کارت‌های اعتباری که بر

۱. برای مطالعه بیشتر رش، ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، عقود معین (معاملات معوض -

عقود تملیکی)، انتشارات بهمن برنا، چاپ هشتم، تهران، سال ۱۳۸۱، ص ۲۸۹.

پایه کسب سود و منفعت استوار است، عقدی لازم است و ذینفعان مجاز به فسخ قرارداد منعقدہ نمی‌باشند مگر در موارد قانونی و بر اساس شروط مندرج در قرارداد. همچنین موضوع قرارداد که اصل وجه با سود است، در زمان انعقاد قرارداد وجود ندارد؛ لکن این امر خللی به صحت قرارداد وارد نمی‌آورد و پس از پرداخت صورتحساب از سوی دارنده کارت، مجدداً امکان تمدید قرارداد در صورت رضایت بانک صادر کننده موجود می‌باشد. بنابراین با توجه به تفاوت‌های موجود، امکان تطبیق قرارداد کارت‌های اعتباری بر اساس عقد وکالت منتفی می‌باشد.

۲-۱-۴- عقد حواله و قرارداد کارت‌های اعتباری

بر اساس مواد ۷۲۴ الی ۷۳۳ ق.م ایران، علاوه بر وجوه اشتراکی که میان عقد حواله و قرارداد کارت‌های اعتباری متصور است، تفاوت‌های بسیاری که میان این عقود وجود دارد، مانع از انطباق آنان بر یکدیگر می‌شود که اهم این اختلافات عبارتند از:

۱- از جمله شرایط صحت وقوع قرارداد کارت‌های اعتباری، ملائت و حسن اعتبار دارنده کارت در زمان انعقاد قرارداد می‌باشد که این مسئله در عقد حواله جزء شروط صحت محسوب نمی‌شود. (ماده ۷۲۸ ق.م)

۲- در عقد حواله نقل ذمه به ذمه صورت می‌پذیرد؛ بدین معنا که با انعقاد عقد رابطه‌ای حقوقی میان محال علیه و محتال به وجود می‌آید و به موجب آن ذمه محال علیه (شخص ثالث) به محتال مشغول می‌گردد و حق رجوع محتال به محیل، صرفاً به موجب مواد ۷۳۳ و ۷۲۹ ق.م امکان پذیر می‌باشد؛ لکن در قرارداد کارت‌های اعتباری حق رجوع بانک صادر کننده کارت به دارنده کارت همواره پس از پرداخت وجوه اعتباری به پذیرنده، محفوظ می‌باشد؛ لذا برخلاف عقد حواله، میان ذینفعان کارت‌های اعتباری، ضم ذمه به ذمه برقرار می‌شود.

۳- قرارداد کارت اعتباری که به منظور کسب منفعت و سود و به عنوان عقدی مستقل میان طرفین قرارداد منعقد می‌شود، رابطه‌ای سه طرفه میان ذینفعان قرارداد به وجود می‌آورد که به موجب رابطه مذکور دارنده کارت در مهلت مقرر می‌بایست موضوع قرارداد که همانا پرداخت وجوه اعتباری است را به انضمام سود آن، به بانک صادر کننده کارت پرداخت نماید. این در حالی است که در عقد حواله بر اساس رابطه دو طرفه محال علیه و محتال که به منظور مسامحه و ارفاق برقرار می‌شود، به موجب مفاد عقد، محال به می‌تواند عین، منفعت یا مال باشد.

۲-۲- کارت‌های اعتباری در قالب قرارداد نامعین

بر اساس آنچه گذشت قرارداد کارت اعتباری به علت وجوه افتراقی که با عقود معین مندرج در قانون مدنی ایران دارد، قابلیت انطباق با هیچ‌یک از عقود مذکور را ندارد. بنابراین می‌بایست قرارداد کارت اعتباری را با توجه به کاربردی که امروزه در روابط اجتماعی و اقتصادی اشخاص دارد، به عنوان یک قرارداد نامعین و در چارچوب ماده ۱۰ قانون مدنی به آن نگریست.

در روابط فیمابین صادر کننده، دارنده و پذیرنده کارت اعتباری و بهره‌مندی از تسهیلات مربوط به کارت اعتباری همان‌گونه که قبلاً بدان اشاره شد، قراردادهای از پیش تعریف شده‌ای می‌بایست منعقد گردد، اما آنچه که در بدو امر برای ایجاد چنین روابط و تسهیلاتی لازم است، تنظیم قرارداد صدور کارت است که متقاضی کارت ابتدائاً از بانک یا مؤسسه صادر کننده کارت اعتباری، طی درخواستی تقاضا می‌نماید. بنابراین قرارداد مذکور، قراردادی اولیه و پایه است که به خودی خود دارای ماهیت مستقل است که مشمول احکام و ادله ای چون «اوفوا بالعقود» و «تجاره عن تراض» قرار می‌گیرد و قراردادهای بعدی به تبع آن پدید می‌آید و در صورتی که قرارداد اصلی (قرارداد صدور کارت) بنا بر شرایط مندرج در قرارداد فسخ یا ابطال گردد به لحاظ تلازم، قراردادهای تبعی ماهیت وجودی خود را از دست می‌دهند.

۳- نحوه رسیدگی به اختلافات ناشی از کارت‌های اعتباری

در روند استفاده از کارت‌های اعتباری ممکن است اختلافاتی میان ذینفعان و یا سوء استفاده‌هایی در زمینه‌های مختلف پدید آید که در این خصوص می‌بایست مرجعی ذی صلاح به اختلافات رسیدگی نماید. در سیستم‌های داخلی، اختلافات مربوط به کارت‌های اعتباری، تابع قوانین و مقررات داخلی کشورها می‌باشد که بانک‌های صادر کننده کارت اعتباری با در نظر گرفتن قوانین بانکی کشور، قوانین مربوطه را تنظیم می‌نمایند.

در ایران به علت فقدان قانون مدون و متحد الشکل در زمینه کارت‌های اعتباری داخلی و عدم موجودیت دادگاه‌های اختصاصی تجاری از یکسو و الحاقی بودن قراردادهای تنظیمی توسط بانک صادر کننده از سوی دیگر، حق اقامه دعوی به‌طور معمول از دارندگان و پذیرندگان کارت سلب و حق مذکور تنها برای بانک صادر کننده محفوظ است و در صورت بروز اختلاف مرجع رسیدگی کننده، بانک صادر کننده کارت است که طبق قرارداد منعقد شده با دارندگان و پذیرندگان کارت‌های اعتباری در زمان واگذاری اعتبارات و تسهیلات، به اختلافات رسیدگی و اتخاذ تصمیم می‌نماید و بانک‌های صادر کننده، معمولاً در مفاد قرارداد نسبت به بروز هر گونه

اختلاف میان دارنده و پذیرنده کارت، از خود سلب صلاحیت می‌نمایند و در خصوص اختلافات آتی میان خود و دارنده کارت، ضمن سلب حق هرگونه اعتراض از دارنده، در صورت بروز اختلاف، داوری یا حکمیت نقشی را در حل و فصل اختلافات ایفاء نمی‌نمایند و در صورت طرح دعوی از ناحیه بانک صادر کننده، قانون حاکم، قانون زمان انعقاد قرارداد است و کلیه هزینه‌های وصول مطالبات بانک صادرکننده اعم از دستمزد کارشناسان، حق الوکاله وکیل و نماینده قضایی در تمام مراحل و مراجع، هزینه‌های دادرسی، اجرایی، ثبتی و غیره را در صورتی که اقدامات بانک منجر به طرح دعوی در محاکم عمومی گردد را پرداخت نماید.

در آمریکا با توجه به بازتاب گسترده و اثرات منفی سوء استفاده از کارت‌های بانکی بر جامعه، در سال ۱۹۸۴ قانون مجازات سوء استفاده از کارت‌های بانکی توسط کنگره آمریکا مصوب گردید. طبق مصوبه کنگره، سوء استفاده و جعل کارت‌های بانکی به عنوان تهدیدی علیه حکومت فدرال تلقی گردیده است.^۱

در خصوص کارت‌های اعتباری بین‌المللی با توجه به استقرار هر یک از ذینفعان در کشورهای مختلف حل و فصل اختلافات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که در این زمینه می‌بایست تعارض قوانین و اصول بین‌المللی مد نظر قرار گیرد.

در سیستم بین‌المللی، سازمان‌های بین‌المللی ویزا و مسترکارت با تعیین مرور زمان‌های مختلف برای طرح دعوی، برگشت اسناد، اعلام شکایت، پاسخگویی به شکایت و کوشیده‌اند تا حد امکان از اطلاع دادرسی بکاهند. همچنین در این زمینه قانون مدونی وضع نموده‌اند. سازمان‌های مذکور به علت عدم تمایل در ارجاع اختلافات به مراجع قضایی، جلوگیری از اطلاع دادرسی و سرعت بخشی در امور تجاری، اختلافات پیش آمده را از طریق حکمیت و داوری و یا مصالحه حل و فصل می‌نمایند.

۳-۱- داوری

بانک صادر کننده و بانک پذیرنده کارت پس از تبادل اطلاعات و اسناد، در صورتی که قادر به حل اختلافات فی‌مابین خود نگردند، سرانجام از سازمان بین‌المللی ویزا درخواست رسیدگی به

1. Auriemma, M;cneal.j.Coley Roberts, Bank Card Business, American Banking, Association 1993.p154 and 163.
Professor Richard Maxwell Spring.Banking 1996.p99.
Internet for RTFE 84 Created Research Seminar on Surveillance.

اختلافات پدید آمده را می نمایند. امر داوری و حکمیت در ۶ مرحله صورت می‌پذیرد که این مراحل فهرست وار عبارتند از:

- ۱- ارسال درخواست به طرف مقابل اختلاف. (بانک مشتکی عنه)
- ۲- تعیین مهلت ۳۰ روزه جهت دریافت پاسخ و در صورت عدم پاسخ بانک مشتکی عنه، ارسال درخواست رسیدگی به اختلافات، به سازمان بین‌المللی ویزا.
- ۳- بررسی اولیه توسط سازمان ویزا که در صورت رعایت کلیه قوانین و ضوابط از سوی متقاضی (بانک شاکی)، اطلاعات دریافتی جهت اظهار نظر و دریافت پاسخ لازم.
- لازم به ذکر است که در صورت عدم رعایت قوانین و ضوابط، درخواست رد می‌شود و در صورتی که مهلت زمانی همچنان وجود داشته باشد، متقاضی (بانک شاکی) می‌تواند با رفع نقص درخواست و رعایت قوانین مجدداً تقاضای دیگری را تنظیم و ارسال نماید.
- ۴- تعیین مهلت ۴۵ روزه برای پاسخگویی و اظهار نظر بانک مشتکی عنه.
- ۵- اتخاذ تصمیم کمیته حل اختلاف سازمان ویزا در مورد مسئله مطروحه و ابلاغ به طرفین.
- ۶- درخواست استیناف در صورتی که مبلغ مورد اختلاف بیش از ۵۰۰۰ دلار و کمتر از ۲۵۰۰۰ دلار باشد و بانک معترض ادله و مدارک جدیدی به سازمان ویزای بین‌المللی ارسال نموده باشد. در صورتی که مبلغ بیش از ۲۵۰۰۰ دلار باشد، پرونده جهت حل و فصل به هیأت مدیره ویزای بین‌المللی ارسال می‌شود.
- در نهایت تصمیم سازمان برای طرفین لازم الاجراء و قطعی می‌باشد و بانک محکوم علیه موظف به پرداخت کلیه هزینه‌ها است.

۳-۲- مصالحه

مصالحه در مواردی است که یکی از بانک‌های عضو ویزا از سازمان درخواست نماید در مورد حل اختلاف و عدم توافقی که با یکی از اعضاء ویزا دارد، اظهار نظر نموده و تصمیم نهایی اتخاذ نماید.

با عنایت به تعریف مذکور، تفاوت‌های روش مصالحه با داوری عبارتند از:

- ۱- عدم امکان برگشت اسناد و معاملات.
- ۲- عدم رعایت و نقض مفاد مقررات اجرایی ویزا توسط بانک مشتکی عنه و ورود زیان مالی به بانک شاکی.

۳- رعایت مهلت ۱۸۰ روزه از تاریخ پردازش اطلاعات در سیستم کالا^۱ جهت ارجاع مسئله مورد اختلاف به سازمان ویزا. (اگر اختلاف دو بانک در مورد عدم ارسال نسخه ای از برگه فروش و خدمات باشد، مهلت مذکور از تاریخ درخواست برگه فروش کالا و خدمات می باشد).

مراحل انجام مصالحه، مشابه روش داوری است با این تفاوت که برای برخورداری از حق استیناف، مبلغ معامله می بایست بالاتر از ۵ دلار و کمتر از ۲۵۰۰۰ دلار باشد. بنابراین اختلاف از طرق فوق میان بانکهای صادر کننده کارت و مراکز پذیرنده کارت است و اگر اختلافی میان دارندگان کارت با آنان وجود داشته باشد، از طریق مراجع قضایی حل و فصل می گردد.^۲

۴- اجرای حکم

هدف از اقامه دعوی در محاکم قضایی، بهره مند شدن محکوم له از آثار دادنامه و اجرای حکم قطعی می باشد که این امر در سیستم داخلی با تقاضای محکوم له و صدور اجرائیه تحقق می یابد؛ لکن در سیستم بین المللی مانند سازمان های بین المللی ویزا و مستر کارت که اختلافات از طریق داوری حل و فصل می گردد، اجرای تصمیمات صادر شده بدون تقاضای خاص محکوم له قبل از قطعیت یافتن، توسط سیستم کامپیوتری به صورت خودکار، صورت می پذیرد؛ لکن در هر حال حق اعتراض برای طرفین دعوی در مرجع بالاتر محفوظ می باشد و در صورت اعتراض و نقض تصمیم در مرجع بالاتر، محکوم به و هزینه های دادرسی و حق الوکاله وکیل که در راستای اجرای تصمیم قبلی کسر شده، مجدداً به حساب وی منظور می گردد.

نتیجه و پیشنهاد

رواج کارت های اعتباری در عرصه بین المللی، به عنوان یکی از ساز و کار های پرداخت الکترونیکی، توسعه تجارت الکترونیکی را موجب گردیده است. کارت های اعتباری بسته به نوع ارتباطات و قرارداد صادرکننده، چگونگی تسویه، تکنولوژی به کار رفته، محدوده کاربرد و انواع خدمات و می تواند در سطح ملی یا بین المللی کاربرد داشته باشد؛ لذا از حیث گستره و دامنه کاربرد، به کارت های اعتباری بین المللی، تجاری، خریدهای خرد متوسط، مجهز به سرویس های ویژه و لوگوهای متفاوت تقسیم می شوند.

1. BASE II

2. Chargeback Viza International.1999,Nov 19,P.115-125.

ذینفعان کارت‌های اعتباری، دارنده کارت، پذیرنده کارت، صادر کننده کارت و کارگزار تهاتر و تسویه بین بانکی می‌باشند که با استفاده از این کارت‌ها، روابط حقوقی میان آنان برقرار گردیده و بدین وسیله از مزایا و منافع بیشماری بهره مند می‌گردند.

نقش کارت‌های اعتباری چند بعدی است؛ بدین معنا که از طرق مختلف در تمامی ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و تجاری اشخاصی که به نوعی با این ابزار در ارتباط می‌باشند، تأثیرگذار بوده و می‌تواند نقش عمده‌ای در افزایش گردش معاملات، شفاف شدن فعالیت‌های اقتصادی و تسریع در عملیات بین بانکی و گردش پول ایفاء نمایند.

با بررسی و مقایسه جایگاه کارت‌های اعتباری در ایالات متحده آمریکا که به نوعی بنیان‌گذار کارت‌های مذکور است با کشورهای در حال توسعه و ایران، مشخص می‌گردد که امروزه این نوع روش پرداخت الکترونیکی جایگاه ویژه‌ای را در عرصه تجارت بین‌المللی به خود اختصاص داده است و حجم قابل توجهی از معاملات به وسیله کارت‌های اعتباری صورت می‌پذیرد.

ماهیت حقوقی قراردادهای مرتبط با کارت‌های موصوف در نظام‌های حقوقی کشورهای جهان، به‌علت نوع نگرش آنان متفاوت است؛ بدین معنا که در کشورهای غربی، قراردادهای کارت‌های اعتباری در قالب عقد قرض مبتنی بر سیستم بهره منعقد می‌گردد و احکام و آثار عقد قرض بر آنها بار می‌شود و در کشورهای اسلامی از جمله ایران، به علت مغایرت احکام فقهی و اسلامی در مبحث ربا، نمی‌توان به قراردادهای کارت‌های اعتباری با آن نوع نگرش نگرست به‌طوری که تعدادی از فقیهان معاصر، به ربوی و غرری بودن کارت‌های موصوف حکم کرده و معامله با آنها را حرام و باطل می‌شمارند. از سوی دیگر پس از مقایسه قراردادهای کارت‌های اعتباری با عقود معین مندرج در قانون مدنی ایران در می‌یابیم که وجوه افتراق موجود میان آنان مانع از آن است که قراردادهای مذکور را در قالب یکی از عقود معین محصور نمود و احکام خاصی را بر آن بار کرد؛ همچنین به علت وجود تحریم‌های اقتصادی و تجاری که از سوی ایالات متحده آمریکا بر کشور ایران حاکم است، کارت‌های اعتباری بین‌المللی عملاً در این کشور جایگاهی ندارد و آنچه که در عرف بانکداری و نزد افراد جامعه به عنوان کارت‌های اعتباری نامیده می‌شود، صرفاً کارت بانکی با تسهیلات ویژه است و اعطای تسهیلات در بانکداری اسلامی در قالب ۱۴ ابزار صورت می‌پذیرد که ظاهراً هیچ‌یک قابل انطباق با نحوه پرداخت اعتبار در کارت‌های اعتباری نمی‌باشد؛ بنابراین با توجه به ضرورت استفاده از این کارت‌ها در عرصه تجارت بین‌الملل، نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران می‌بایست با توجه به ماهیت خاص کارت‌های اعتباری، فرهنگ حاکم بر جامعه اسلامی، محدودیت‌های ارزی و تحریم‌های کنونی و تجربه‌های کشورهای مختلف جهان، باب حقوقی جدیدی را در این زمینه گشوده و با تطابق

عرف بانکداری بین‌المللی با بانکداری اسلامی، با تأسیس ماهیت حقوقی مستقل، معاملات مرتبط با کارت‌های اعتباری و روابط ذینفعان را بر اساس اصل حاکمیت اراده و آزادی قراردادهای، در قالب ماده ۱۰ قانون مدنی و به عنوان قراردادی مستقل مورد شناسایی قرار دهد؛ همچنین با تعیین میزان سود و اقساط در زمان انعقاد قراردادهای، علاوه بر رعایت قواعد و اصول فقهی-حقوقی و قوانین بانکداری بدون ربا، با رفع مغایرت‌های موجود، زمینه را جهت تعامل با سایر کشورها را فراهم آورد.

شایسته است بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به عنوان نهاد نظارتی و سیاست‌گذار مستقل، به طور مستمر بر عملکرد بانک‌ها در زمینه توسعه خدمات بانکداری الکترونیکی نظارت داشته باشد و با تصمیمات و سیاست‌های مناسب، ضمن فرهنگ‌سازی عمومی، با بهره‌گیری از نظام‌های اطلاعاتی یکپارچه و استاندارد، زیر ساخت‌های امن و مطمئن ارتباطی را تقویت نماید. همچنین با ایجاد استانداردها و الزامات قانونی و تعیین فاکتورهای اعتبار سنجی، الگوی مشخصی را در جهت متحدالشکل نمودن عملکرد بانک‌های دولتی و خصوصی در برخورد با کارت‌های اعتباری اعلام نماید. با تغییر عنوان کارت اعتباری داخلی به «کارت بانکی با تسهیلات ویژه» نیز می‌توان تفاوت بارزی را که میان کارت‌های بانکی رایج در جامعه و کارت‌های اعتباری داخلی و بین‌المللی وجود دارد، آشکار نمود تا از این طریق باورهای نادرست اشخاص در استفاده از این ابزار نوین بانکی، اصلاح و نواقص موجود برطرف گردد و بدین ترتیب موجبات رشد و توسعه بانکداری الکترونیکی فراهم شود. با تعیین ماهیت حقوقی کارت‌های اعتباری و قراردادهای مرتبط با آن، روابط حقوقی و مسئولیت هر یک از ذینفعان شفاف و با وجود قوانین متحدالشکل، بانک‌های دولتی و خصوصی و مؤسسات مالی و اعتباری، مکلف به پیروی از یک ضابطه بوده و همین امر موجب می‌گردد تا از اعمال سلیقه‌های شخصی جلوگیری به عمل آید. همچنین بانک‌ها و مؤسسات مالی صادر کننده کارت‌های اعتباری، به واسطه همکاری با کنسرسیوم‌های بین‌المللی علاوه بر جذب ارز به داخل کشور، موجبات گسترش صنعت توریسم را فراهم می‌آورند. در خاتمه لازم به ذکر است که هرگونه اقدام در زمینه صدور کارت‌های اعتباری بین‌المللی و رواج آن در جامعه، نیازمند فرهنگ‌سازی و مد نظر قرار دادن شرایط اقتصادی جامعه و فراهم آوردن ابزارهای مرتبط است که از مهمترین این ابزارها می‌توان به مجهز نمودن دستگاه‌های ATM به سیستم استاندارد بین‌المللی (EMV) اشاره نمود.

پی‌نوشت‌ها

۱. سعید قیدر پور، کارت‌های اعتباری، نشریه داخلی بانک ملی، سال ۱۳۷۶، ش ۴۶، ص ۲۵.
۲. سعید قیدرپور، استفاده از سیستم کارت‌های اعتباری، نشریه داخلی بانک ملی، مهر ۱۳۷۳، ش ۴۴، ص ۵۰.
3. <http://www.farsnews.com/printable.php?nn=8712170722>
۴. بی تا، کارت‌های اعتباری در مرحله کسب اعتبار، روزنامه جام جم، ۱۳۸۹/۳/۸.
۵. سعید قیدر پور، کارت‌های اعتباری، نشریه داخلی بانک ملی، ش ۴۶، سال ۱۳۷۶، ص ۲۵.
۶. محمد رواس قلعه جی، المعاملات المالیه المعاصره فی ضوء الفقه و الشریعه، دارالنفائس، چاپ اول، کویت، ۱۴۲۰ ق، ص ۱۱۰. <http://www.noormags.com>
7. <http://www.ebanking.conf.com/in-articles.asp?id=14>
۸. سعید قیدرپور، تاریخچه کارت اعتباری، نشریه داخلی بانک ملی، ش ۱۰، تابستان ۱۳۷۱، ص ۴۶. <http://www.bmi.ir/fa/publishlist.aspx?smnuid=33>
- ؛ محمد صادق اشغعی، سعید شیخانی، کارت‌های بانکی و چگونگی کاربرد آن در جمهوری اسلامی ایران، پژوهشکده پولی و بانکی، تهران ۱۳۷۷، ص ۶۳؛ اس کولی، رابرت، اوربما، مایکل جی، کارتهای بانکی، ترجمه سعید قیدر پور، کارت های بانکی، نشریه داخلی بانک ملی، سال ۱۳۷۴، ش ۱۱، صص ۱۵-۹.
۹. محمد صادق اشغعی، سعید شیخانی، کارت های بانکی و چگونگی کاربرد آن در جمهوری اسلامی ایران، تهران، پژوهشکده پولی و بانکی، سال ۱۳۷۷، ص ۳۸.
10. <http://www.bmi.ir>
11. <http://www.Federal Reserve.gov>
۱۲. محمود کاشانی، بررسی قراردادهای مربوط به تسهیلات اعطائی بانکی قانون عملیات بانکی بدون ربا، مجموعه مقالات و سخنرانی های نهمین سمینار بانکداری اسلامی، ۱۳۷۷، صص ۱۹۹-۱۹۸.
13. <http://www.novinbank.blogfa.com/post-40.aspx>
۱۴. ناصر کاتوزیان، قواعد عمومی قراردادها، ج ۱، ش ۵۷-۵۶، انتشارات بهمن برنا، چاپ ششم، تهران، سال ۱۳۸۳، ص ۱۰۰.
۱۵. ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی (اعمال حقوقی- قرارداد- ایقاع)، شرکت سهامی انتشار، چاپ یازدهم، تهران، سال ۱۳۸۵، ص ۱۹.
16. <http://www.bmi.ir>

۱۷. برای مطالعه بیشتر رش، ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، عقود معین (معاملات معوض - عقود تملیکی)، انتشارات بهمن برنا، چاپ هشتم، تهران، سال ۱۳۸۱، ص ۲۸۹.
18. Auriemma, M; cneal, j. Coley Roberts, Bank Card Business, American Banking, Association 1993. p154 and 163.
- Professor Richard Maxwell Spring. Banking 1996. p99. Internet for RTFE 84 Created Research Seminar on Surveillance.
19. Chargeback Viza International. 1999, Nov 19, P.115-125.